

התייחדות אסירים

חגי בן אברהם*

מבוא

אחד מהצרכים הבסיסיים, אשר סיפוקם נמנע מאסירים בכלא עד לפני לא מעט שנים, היה קיום יחסי מין הטרסקסואליים.

Sykes (1958), אשר טבע את המונח "כאבי המאסר", הגדיר חמש קטיגוריות של חסכים הנמנעים מאסירים ואשר פוגעים באישיותם. לטענתו, שלילת יחסי מין הטרסקסואליים רלוונטית הן במישור הפיזי והן במישור הנפשי. לדעתו, הבעיות הפסיכולוגיות בתחום זה גדולות מהבעיות הפיזיולוגיות, שכן בחברה המורכבת מגברים בלבד קיים איום תמידי על "גבריות" חברה, הנובע מהחשש הבלתי פוסק שתתעוררנה בהם נטיות הומוסקסואליות.

פגיעה נוספת באסירים הקשורה לחסך זה, הנה תוצאה של חוסר המגע עם העולם הנשי, המעניק תחושות של שייכות, כוח, אוריינטציה ומשמעות. ניתוק זה יוצר אצל האסיר בלבול ועיוות של מושג הגבריות שלו. בבית סוהר, כמוסד טוטלי, קיים חוסר בסיפוק צרכים בסיסיים ובהם הצורך ביחסי מין הטרסקסואליים המוביל לדיכוי מיני.

כחלק מהבעיות שעליהם נתן שב"ס את דעתו, בישמו את נושא התייחדות אסירים, היה רצונו של האסיר הנשוי בהבאת ילדים לעולם. בחלוף השנים, עם הניסיון החיובי בנושא זה בחו"ל ובהמלצת גורמים חיצוניים (המועצה לקרימינולוגיה), יצא שב"ס בתכנית מסודרת להתייחדות אסירים, שלא רק על מנת להביא ילדים לעולם.

במאמר זה נסקור את פעילות המועצה, מסקנותיה והמלצותיה. כן נביא את ההתפתחויות שהובילו את שב"ס להסדרת נושא התייחדות אסירים במתקניו, את עתירות האסירים לאורך השנים בנושא זה והרחבתו שלא רק לצורך פריון, את השינויים שחלו בהגדרת "ידועה בציבור" ועוד.

התייחדות אסירים בחו"ל

הנתונים שיובאו להלן לקוחים מתוך דו"ח המועצה לקרימינולוגיה בנושא התייחדות אסירים (הורוויץ ואחרים, 1996).

אירופה:

במחצית מהמדינות, שסקרה הוועדה, מנהיגים ביקורי התייחדות בבתי הסוהר. החלוצים בכך היו מדינות סקנדינביה, דנמרק ושבדיה, שהחלו

בכך משנות ה-70. אף מדינה אירופאית לא הגדירה את הנהגת השיטה כאמצעי לצורכי משמעת, ביטחון פנים, שקט מוסדי, יעילות הפיקוח החברתי, מניעת הומוסקסואליות או מניעת אלימות. עם זאת, אין להסיק מכך כי שיקולים אלה לא הובאו בחשבון.

ככלל, מתייחסים הנימוקים המוגדרים לחשיבות הקשר בין האסיר לבין משפחתו, למשמעות הרגשית עבור האסיר, לשאיפה להקטין את

*כלאי חגי בן אברהם – מדריך בביה"ס הארצי ע"ש ניר, שב"ס. בעל תואר שני בקרימינולוגיה, האוני' העברית ירושלים. המאמר נכתב כחלק מהחובות לתואר שני, במסגרת סמינריון "עבירות וסגירות מין", בהנחייתם של פרופ' מנחם אמיר וד"ר מנחם הורוויץ.

שונים בנתונייהם ממדינה למדינה.

הבסיס החוקי לביקורי התייחדות נע מחקיקה ראשית וזכות המוקנית על-פי חוק, צו ממשלתי והחלטות אדמיניסטרטיביות של שלטונות בתי הסוהר וביקורים הנחשבים כפריבילגיה הניתנת לאסירים על ידי מנהלי בתי הסוהר.

התפתחות התייחדות אסירים בישראל

שלב א' - 1994-1996 - התבססות על פקודת נציבות בתי הסוהר מס' 12.08.19, הקרוי "כללי סיוע לאסיר פלילי נשוי בבית הסוהר בישראל לצרכי פיריון"¹.

ביקורי התייחדות של אסירים מתקיימים מדצמבר '94, וזאת לצורך קיום מצוות "פרו ורבו" בלבד עם אשת האסיר. זכות זאת אינה זכות מוקנית על-פי חוק, אלא מוגדרת כטובת הנאה (דהיינו: זוהי זכות שהענקתה נתונה לשיקול דעת הממונים ואי הענקתה אינה מהווה עילה לעתירה).

אחד העקרונות המנחים בפקודה זו הוא סעיף ד' 12: "הסיוע יינתן לאסיר שתפקודו בבית הסוהר תקין". עם השנים, חלו שינויים בתנאים להתייחדות. להלן התנאים ההתחלתיים משנת 1994 לביקורי התייחדות:

- סיוע לאסיר שנישא במהלך מאסרו.
- סיוע לאסיר נשוי ללא ילדים.
- סיוע לאסיר שהוא או רעייתו מקבלים טיפול רפואי לצורך פוריות.
- סיוע לאסיר נשוי שיתרת מאסרו המלא 15 שנה ומעלה והמסווג לקטגוריה א' (ללא יציאה לחופשות), אשר לו ילד אחד, לצורך הולדת ילד נוסף (לשם קיום מצוות "פרו ורבו").

המפגשים התקיימו, פעם בחודש במשך שישה חודשים, בחדר התייחדות באחד מבתי הסוהר (איילון או אשל). משך הביקור היה כ-12 שעות.

חוסר הנורמליות המאפיינת את חיי בית הסוהר ולחיינות חיי המין מבחינה פסיכולוגית ונפשית לכבוד האדם.

הזכאות לביקורים, באופן כללי (ביקורי משפחה והתייחדות), נעה מזכאות לכל האסירים עד לאסירים אשר אינם זכאים מפאת שהותם באגפים בהם רמת הביטחון מרבית. תדירות הביקורים נעה מאחת לשבוע ועד אחת לחודשיים, ומשך זמן הביקור נע משעה אחת עד לכל ימי סוף השבוע. המבקרים המורשים נעים מבעל/אישה, ילדים ובני משפחה מדרגה ראשונה ובמדינות אחרות גם חברים קבועים. יש מדינות בהן מוגבלת התייחדות ליחסים הטרוסקסואליים וישנן מדינות שאין בהן הגבלה כזו.

המבנים הפיזיים, שבהם מתקיימות ההתייחדויות של האסירים, בנויים באופן שאינו מדגיש את ההיבט המיני בלבד אלא את ההיבט האישי/משפחתי. בין השאר, ישנם חדרי משחקים לילדים. יש לציין, כי באף מדינה לא דווח על ניצול לרעה של ביקורי התייחדות.

צפון אמריקה:

אף על פי שחלקן של המדינות בארה"ב, אשר מקיימות התייחדות אסירים קטן מאוד יחסית, מופעלת שם השיטה (במדינות מיסיסיפי ודרום קרוליינה) מזה עשרות שנים, מתחילת המאה ה-20. ההתפתחות בשאר המדינות החלה מאז שנות ה-80 של המאה העשרים. בקנדה פועלת התייחדות משנת 1987.

הבסיס לקיום התייחדות, הוא זכות הפרט והרצון לקדם את שיקום הפרט ומשפחתו. הזכאות מבחינת הקריטריונים והמגבלות משתנה ממדינה למדינה, וכך גם תדירות ביקורי התייחדות, משך הזמן, המבקרים המורשים והתנאים הפיזיים.

מרבית המחקרים שנערכו במדינות הנ"ל מורים על תרומת הביקורים למשפחה, לאסיר, לבתי הסוהר ולסביבתו בתוך בית הסוהר (כך סבורים האסירים, הסוהרים והמבקרים). ביקורי התייחדות מונהגים באמריקה הלטינית והם

התכנית קבעה, כי אישור ההתייחדות יותנה בחוות-דעת רופא, עובד סוציאלי ונציג מודיעין, בהתאם להתנהגות האסירים ובהתחשב בסוג העבירה (למשל, אלימות במשפחה). כמו כן, מחויב בן הזוג בהצגת אישור רפואי על בריאותו.

דין "ידועה בציבור" כדין אישה נשואה כנגד הצגת אסמכתא הצהרתית מאושרת בידי עו"ד. האסירים אשר יימצאו זכאים להתייחדות, יהיו רשאים לממש זאת לאחר תום שישה חודשים מתחילת ריצוי מאסרם, שבמהלכם תיבחנה התנהגותם והתאמתם למסגרת זו. דין עצור כדין שפוט. לאסירים השפוטים במין עבירות במשפחה (אלימות במשפחה, גילוי עריות) לא תאושר התייחדות ללא ועדת אלימות במשפחה.

בשונה מהשלב הראשון, בשלב זה לא היה חיוב של התייחדות לצורך פיריון בלבד. למעשה, אושרה התייחדות גם לשם התייחדות בלבד, כאשר אין חובה להיות נשוי, אלא קיימת רשות להתייחד גם עם "ידועה בציבור".

תדירות המפגשים שונתה מפעם בפעם בחודשיים לפעם בחודש, כאשר ההתייחדות היא בימי חול מיום א' עד יום ה', בשתי משמרות: משעה 07:00 עד שעה 17:00 ומשעה 19:00 עד למחרת בשעה 06:00.

עם תחילת יישומו של נושא ההתייחדות על פי הנוהל מאוקטובר 1996, החלו להתעורר בעיות מבחינת הגדרת "הידועה בציבור". על פי נוהל שב"ס, המתייחס להתייחדות אסירים עם "ידועה בציבור", תיחשב "ידועה בציבור" אישה אשר תציג בפני בית המשפט תצהיר חתום בידי עו"ד.

מאז ששיצא נוהל זה, הספיקו שני אסירים בלבד לקבל התייחדות לאחר שאושרה לפי הנוהל. גורמי שב"ס הבינו, שאם הם הסתפקו רק בתצהיר, הם יהיו מוצפים בבקשות משום שאין בעיה לכתוב תצהיר אצל עו"ד ומאפשר לכל אסיר לטעון לגבי כל חברה שהיא "ידועה בציבור". לפיכך, הוחלט לבחון את נושא הידועה בציבור לעניין ההתייחדות, ולהבחין

האישור להתייחדות כרוך היה באישור כל הגורמים הבאים: מנהל האגף, מנהל בית הסוהר, רופא נשים, רופא בית הסוהר, רופא גושי, רב בית הסוהר, קמ"ן גוש ומפקד גוש. עד סוף נובמבר 1995 (כשנה מהוצאת פקודה זו) היו 12 אסירים בכל בתי הסוהר בארץ, אשר עמדו בקריטריונים ואשר אושרו להם ביקורי התייחדות.

שלב ב' - 1996-1999 - התבססות על פקודת הנציבות מס' 12/08/19 על נוהל התייחדות אסירים, שהוצא בידי ראש מנהל טיפול ושיקום מ-29.10.96, על נספח לנוהל התייחדות אסירים מ-31.3.97 העוסק במעמד הידועה בציבור ועל החלטות בית משפט בעתירות אסירים בשנים 1996-1997. ב-2.5.96 פירסם נציב בתי הסוהר סיכום עקרונות לתכנית התייחדות אסירים בשב"ס⁴, בהתבסס על המסמכים הבאים:

- מסמך של המועצה לקרימינולוגיה, 16.1.96.
- מסמך של הרשות לשיקום האסיר, 16.12.95.
- מסמך של המשרד לביטחון הפנים, 4.2.96.
- מסמך גיבוש עמדות שב"ס בנושא התייחדות אסירים, 21.3.96.
- מסמך השלמות למסמך קודם מ-17.4.96.
- מסמך סיכום דיון וגיבוש עמדת שב"ס בנושא ומסמך הנחיות מטעם הנציב מ-30.4.96.

על סמך ההמלצות מהמסמכים הנ"ל, הוחלט על הסדרת תכנית התייחדות, אשר יועדה לאסירים הזכאים לכך בשני שלבים:

- אוכלוסיית אסירים נשואים שאינם בסבב חופשות ושנמצאו עומדים בקריטריונים להתייחדות.
- הורחב המעגל לאסירים רווקים, שאינם בסבב חופשות. הוחלט, כי שלב זה ייבחן לאחר הפקת לקחים עם סיום שלב א' ולאחר התייעצות עם גורמים ציבוריים חיצוניים.

בין "ידועה בציבור" המוכרת כאשתו של האסיר, לבין כל אישה אחרת המהווה חברה.

ב-31.3.97 פורסמה הוראת שעה לגבי מעמד "הידועה בציבור" והוחלט שהגדרתה תיחשב לא על פי ההרגשה אלא על פי מבחנים אובייקטיביים.

בפסיקות שהיו בעניין זה, נקבע ש"ידועה בציבור" היא זאת שיש לה ולאסיר משק-בית משותף והיא ידועה בציבור שלו על-פי עדויות ותצהירים של שכנים, אשר מעידים כי הזוג גר ביחד לפני המאסר. כמו כן נדרשו מסמכים שונים, כמו הסכם רכוש.

יחד עם זאת, קיבל בית המשפט את עמדת שב"ס (ע"ש 396/96/1.4.97), לפיה בשלב ראשון יהיו המתייחדים אסירים נשואים וכן אסירים שיש להם ידועה בציבור על פי הקריטריונים החדשים (31.3.97).

כמו כן, התיר שב"ס לאסיר לתת זרע כדי להפרות את חברתו ולאשר את מעמדה כידועה בציבור ברגע שהיא מתעברת.

שלב ג' – 1999 ועד ימינו - באפריל 1999 קיבל נציב בתי הסוהר החלטת בדבר שינוי הגדרה לידועה בציבור, כדי להקל על רווקים שהיו צעירים בהיכנסם לבית הסוהר או על מבוגרים שלא היו להם קשרים עם נשים על פי הגדרת הידועה בציבור. על פי החלטת הנציב, פרק זמן של היכרות בת שנתיים, שבמשך זמן זה מבקרת האישה את חברה האסיר בבית הסוהר ומגלה עקביות בקשר עמו, יספק את שב"ס לעניין עמידתה בקריטריון של ידועה בציבור ויאפשר לאסיר לקבל התייחדות לאחר שנתיים אלו, כמו כל אסיר נשוי שאינו יוצא לחופשה⁵.

לכן ההגדרה מתאריך 31.3.97 של הסכם רכוש, עדויות שכנים וניהול משק בית משותף לעניין ידועה בציבור איננה רלוונטית לעניין רווקים או מבוגרים, שלא קשרו קשרים עם נשים לפני כניסתם לבית הסוהר.

לאחר שנתיים בבית הסוהר, שוות זכויות

האסירים הרווקים לעניין ההתייחדות לזכויות האסירים הנשואים (במידה שישנה עקביות בקשר שבין האסיר לחברתו במשך שנתיים). החלטת הנציב קיבלה חיזוק ותוקף משפט בהחלטת בית המשפט מתאריך 18.5.99 בעתירה על שם 1104/99 – א' על ידי השופטת ש. סירוטה.

החלטתה והחלטת הנציב מהוות תקדים חשוב בנושא התייחדות רווקים: "ההגדרה המיוחדת של ידועה בציבור לצורך התייחדות נבחנת עפ"י תכיפות הביקורים בבית הסוהר וראשיתם. לכל הדעות, אין הגדרה זו תואמת את ההגדרה המקובלת של ידועה בציבור" (סירוטה ע"ש 1104/99 – א').

השופטת ממשיכה ואומרת: "המוסד של ידועה בציבור בשב"ס יוצר סטטוס מיוחד של חברות שנועדה לספק את צרכיו המיניים של האסיר וכל זאת אם לא מדובר על קשר קודם. גם בכך, יש משום הרחבת זכות התייחדות למספר רב יותר של אסירים". וכן היא אומרת: "אמנם זוהי פיקציה, אך היא מאפשרת למספר גדול יותר של אסירים לקיים יחסי מין. הרחבת הזכות להתייחדות גם למי שאיננו נשוי, כאמור, צריכה להיעשות בהזירות תוך הקפדה שאכן מדובר בקשר רציני בפרק זמן ממושך. קביעת קריטריון של שנתיים היכרות שנבחנת על ידי מספר הביקורים והצהרת קשר, יש בה הגיון פנימי. שכן, קביעות כזו של פגישות, שנבחנת על ידי ביקורי הידועה בציבור, מצביעה על רצינות היחסים", אומרת השופטת (18.5.99).

בעקבות עתירות אסירים והחלטות נוגעות של בית המשפט, חלו שינויים גם בתנאי ההתייחדות, כדוגמת מזון, חדר התייחדות, ועוד (בהן עתירות 366/96, 208/97+ 256/97, 815/97, 4025/99+2554/99 ועוד)⁶.

תהליכים וקריטריונים כיום

זכאות להתייחדות אסירים עם נשותיהם, ידועות בציבור או חברותיהן: הזכאות ניתנת לעצורים ולשפוטים שהשלימו לפחות שישה חודשי מעצר/ מאסר ושאינם בסבב חופשות. הזכאות לנשואים היא עם

דעתם ויגישו את המלצתם למנהל בית הסוהר.

■ החלטת מנהל בית הסוהר.

■ הזמנת חדר במרכז התייחדות בבית סוהר איילון או בבית סוהר אשל ומסירת הודעה לאסיר על מועד התייחדות ע"י קצין אסירים/מנהל אגף.

עיתרות רלוונטיות

■ עתירה בעניין התייחדות בשבתות וחגים נדחתה ואינה מאושרת.

■ בעניין עתירה בנושא המזון, נקבע מזון בכמות סבירה ללא התערבות בסוג המזון ובכשרותו.

■ בעניין עתירה בצורך באישור רפואי מהאישה (על בריאותה התקינה) – נתקבלה עמדת שב"ס ונקבע שזה "עניין סביר בהחלט".

■ עתירה לגבי הכנסת ילדים להתייחדות – מותרת הכנסת תינוק עד גיל שנה להתייחדות, בכפוף לבקשה ולאישור רפואי.

נשותיהם ולרווקים עם ידועה בציבור (מעמדה נקבע עפ"י הצהרה חתומה ע"י נוטריון או בימ"ש, או עפ"י ביקוריה של חברה בבית הסוהר בעקביות לפחות במשך שנתיים).

תדירות וזמני התייחדות: אחת לחודש, בימי חול (ימים א' עד ה'). יממה מתחלקת לשתי משמרות, משמרת יום – 8:00–17:00, ומשמרת לילה – 06:00–19:00.

תהליך הטיפול והאישור בבקשת האסיר להתייחדות:

■ בקשת האסיר תובא למנהל האגף.

■ מנהל האגף ירכז חוות דעת שונות ויעבירן לקצין אסירים. חוות הדעת והמסמכים הנלווים הם: חוות דעת מנהל האגף, חוות דעת עובד סוציאלי, קצין מודיעין, בקשת האסיר, אישור רפואי של האסיר, אישור רפואי של האישה, והצהרת אשת האסיר (על רצונה להתייחד עמו).

■ קצין האסירים ומנהל האגף יבדקו את הבקשה על כל נספחיה, יסכמו את חוות

סיכום

אין ספק, שהתייחדות אסירים עם נשותיהם, ידועות בציבור שלהם וחברותיהם – תורמת לאסיר ולמשפחתו. להתייחדות גם מספר מטרות שאינן מוצהרות והן: שחרור והפגת לחצים של האסיר, כלי ניהולי בידי הנהלת בתי הסוהר לעידוד האסיר להתנהגות חיובית בבית הסוהר, הפחתת מעשי האלימות בבית הסוהר עקב לחצים מיניים ואולי אף הפחתת משכבי זכר וכן תרומה הבאה לידי ביטוי בקרבה האינטימית של האסיר עם משפחתו ועידוד קשר משפחתי בונה.

יחד עם זאת, ראויות לציון מספר נקודות, כפי שבאו לידי ביטוי על ידי בעלי תפקידים שונים: "ההתייחדות היא פריבילגיה פחות או יותר מקבילה לחופשה והדבר אינו מהווה זכות מוקנית אלא טובת הנאה הניתנת לשלילה בדומה לחופשה" (לדברי מנהל אגף לשעבר).

"יש לציין כי התהליך לקבלת אישור התייחדות הנו ארוך וקשה וכרוך באישורים רבים, חיצוניים ופנימיים" (קמ"ז). כמו כן: "כאשר ניתנת התייחדות לאסיר שהנו בעל מעמד רגיל בכלא, אין לכך השלכות ואי אפשר להגיד שזה משמש כלי ניהולי. אך כאשר התייחדות ניתנת לאסיר בעל מעמד בעולם העברייני, אכן בא לידי ביטוי הכלי הניהולי שבהתייחדות באמצעות השקט שאנו מקבלים לפני ואחרי התייחדות מהאסיר ומסביבתו. מקורות מודיעין או אחרים אינם מתייחסים להתייחדות כגמול אלא אם "עמדו בקריטריונים כמו כולם".

(מנהל אגף לשעבר): "אין חוסר שוויון בהתייחדות".

השופט אברהם בייזר: "...דעתי היא כי זה (ההתייחדות) אמור להיות נחלת כל אסיר משולל חופשות ואפילו אינו נשוי... יחד עם זאת, צריך להגיע למצב כי כל אסיר שאינו משולל חופשות יוכל להתייחד עם בת זוג ולדעתו אין צורך לבדוק קיום של ידועה בציבור ואפילו בת זוג חד פעמית אינה פסולה (אם כי איני ממליץ על הכנסת זונות לכלא לצורכי התייחדות). כל הנ"ל יפה למועד בו תהיינה יחידות התייחדות במספר מספיק".

השופטת שרה סירוטה לעניין המועמדים הרבים והפניות להתייחדות: "מספר האסירים הגרושים והרווקים, שאינם יוצאים לחופשות מבית הכלא מגיע ל-1,400. אם תינתן זכות שווה לכולם, יוכל כל אסיר להתייחד עם חברתו או עם אשתו או עם הידועה בציבור אחת לארבע שנים (נכון ל-18/5/99). משמע, ששב"ס צריך להיערך בהקדם האפשרי מבחינת הרחבת חדרי התייחדות כדי לאפשר לכלל האסירים לקיים את הצורך הפיזי והנפשי הזה. עיינו רואות ששב"ס הלך כברת דרך לקראת האסירים מאז הפסיקה בבג"ץ 114/86 פ"ד מא (ד) 477 (סירוטה, שם).

אם כן, התמיכה בהתייחדות אסירים היא על דעת כל הגורמים (שב"ס, סוהרים, קצינים, אסירים, בית משפט ועוד). יש לציין, כי הנושא קיבל חיזוק עקיף בחוק יסוד "כבוד האדם וחירותו" משנת 1992, וכן באמנות שונות שעליהן חתומה מדינת ישראל.

להלן ציטוט רלוונטי מדו"ח המועצה לקרימינולוגיה בנושא התייחדות אסירים: "הזכות לקיום יחסי אישות כה עקרונית ויסודית היא בתפיסת עולמנו החברתית ובעולמה של היהדות, שאין לנהוג בה במידת האיזון הרגילה המקובלת לעניין הזכות ללמוד והזכות לבחירת טיפול רפואי לפי רצונו של האסיר, אלא מתקרבת היא במהותה לזכות של האסיר לתנאים אנושיים בסיסיים, כמו

ביבליוגרפיה

הורוויץ, מ., סבה, ל., שביט, ג. ותימור, א. (1996). התייחדות אסירים. ירושלים: המועצה לקרימינולוגיה, המשרד לביטחון פנים.

Sykes, M.G. (1958). The society of captives. Princeton University Press.

הערות

1. פקודות נציבות בתי הסוהר 12.8.19 מ-1/12/94: כללי סיוע לאסיר פלילי בבתי הסוהר בישראל לצורך פרון.
2. נוהל התייחדות אסירים, הוראת שעה מנהל חינוך טיפול ושיקום מ-29.10.96.
3. נוהל התייחדות אסירים מעמד הידועה בציבור, נספח להוראת שעה מ-31.3.97.
4. לשכת הנציב, סיכום עקרונות לתוכנית התייחדות אסירים בשב"ס מ-2.5.96.
5. החלטות נציב בתי הסוהר מ-4.99 ומ-8.99: דין עצור כדין שפוט וידועה בציבור הנה גם חברה המבקרת בקביעות במשך שנתיים.
6. החלטות, ביהמ"ש בעתירות אסירים: 114/86 פ"ד מ"א (ד) 477, 366/96, 208/97 + 256/97 + 2554/9+4025/99,815/97